

ІСТОРИОГРАФІЯ ПОНЯТТЯ “УКРАЇНІЗАЦІЯ”

З’ясовано походження поняття “українізація” і висвітлено основні праці істориків, що вивчали це питання.

Ключові слова: *коренізація, комунізм, національність, державний і партійний апарат.*

Насамперед з’ясуємо походження самого поняття “українізація”. С. Кульчицький у монографії “Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928)” дає таке його визначення: “Українізація була політикою коренізації, здійснюваної партією на зміцнення владних структур у національних республіках і автономіях” [1, с. 380].

Політика коренізації була прийнята XII з’їздом Російської комуністичної партії більшовиків РКП(б) (1923 р.) і мала в Україні, як вважає більшість дослідників цього питання, два аспекти: перший пов’язаний із розвитком української культури, впровадженням української мови в діяльність партійних і державних органів республіки. Звідси він і одержав назву «українізація». На думку Т. Щербини, “основний її [українізації] зміст полягав у залученні корінного населення до державного і господарського будівництва, залучення представників української національності на відповідальні посади партійного і державного апарату, громадських організацій; впровадженні у всіх установах української мови; викладання українською мовою у школах, вищих навчальних закладах, україномовності видавничої справи; вивчення національних обрядів і звичаїв населення, соціально-історичних і політичних умов України, розвитку української культури” [2, с. 99].

Другий аспект політики коренізації був пов’язаний із національно-культурним розвитком тих етнічних груп, які проживали в Україні й дістали назву “національні меншини”.

Глибоке дослідження проблеми українізації почалося з другої половини 80-х років минулого століття, коли в науковий обіг стали вводити праці таких відомих діячів того часу, як М. Скрипника [3] та інших. Став накопичуватися фактичний матеріал, узятий із заборонених раніше фондів, нарешті, почалася концептуальна переоцінка подій, що відбувалися в 1920-і роки і процесів, а також діяльності політичних керівників того часу. Наприкінці 80-х років ХХ ст. опубліковано дві праці Н. Горбача і В. Лозицького, які спеціально присвячені проблемам українізації [4]. У статті другого автора ґрунтовно розглянуті питання становлення українізації та її еволюцію, проблеми, які розв’язували за допомогою цієї політики, а також ті уроки, що випливали з її проведення.

У дослідників найбільший інтерес викликали такі аспекти українізації: причини прийняття цієї політики, її справжній зміст і результати, причини її згортання і значення цієї політики у контексті сучасних завдань національного відродження.

У 1993 р. вийшла стаття Н. Деткова, присвячена історіографії національно-культурного будівництва в Україні (1917–1941 р.), у якій проаналізовано публікації, що стосуються різних сторін політики українізації. Н. Детков висловив погляд Я. Дашкевича з цього питання. Останній вважає, що національна реформа під назвою українізація, що доволі інтригує, була вимушеною, причому вимушеною натиском української національної стихії [5, с. 107].

А. Антонюк вирішальним чинником прийняття політики українізації вважає падіння престижу інтернаціональних гасел і цінностей [6, с. 15]. З таким дещо можна погодитися, оскільки ще було твердим переконання про прийдешню світову пролетарську революцію.

В. Ізюмов вказує на такі причини прийняття політики українізації: “Створення СРСР та введення непу викликали необхідність певної лібералізації національної політики більшовиків, що і було проголошено в 1923 році на XII з’їзді РКП(б). Саме з цього бере початок «українізація»... [7, с. 75]. Це причини загального порядку, тому що після таких подій, як прийняття непу та утворення СРСР потрібно було скорегувати свою політику з національного питання. Інша річ, чому така корекція зроблена саме в цьому напрямку, тобто в бік коренізації.

С. Кульчицький вважає, що “політика коренізації переслідувала прагматичну позначку зміцнення режиму”, а “національне відродження становило побічний ефект курсу на коренізацію режиму” [1, с. 380-381]. На вторинність політики українізації вказує і Г. Журбелюк “Підпорядкування ідеї класової боротьби і соціалістичної революції національній ідеї відродження України, що піднялася на хвилі революційної дрібнобуржуазності, – пише автор, – стало квінтесенцією всієї національної політики РКП(б)” [8, с. 102].

Про те, що це так, свідчать документи. Насамперед, це резолюція конференції РКП(б) про радянську владу в Україні, написана Владіміром Леніним і відноситься до більш раннього періоду, до листопада 1919 р. У цій резолюції йдеться про потребу “сприяти усуненню всіх перешкод до вільного розвитку української мови і культури. Оскільки на ґрунті багатвікового

гноблення в середовищі відсталої частини українських мас спостерігаються націоналістичні тенденції, члени РКП зобов'язані відноситися до них з найбільшою толерантністю й обережністю, протиставляючи їм слово товариського роз'яснення тожності інтересів працюючих мас України і Росії” [9, с. 334-335].

У цих словах вождя більшовиків проглядається ідея підпорядкування національного питання інтересам класової боротьби.

Голова Укрголовпрофосвіти В. Реппо, практичний працівник, який безпосередньо займався реалізацією політики українізації на місцях, зазначав: “Задача полягає в тому, щоб через рідну мову, через національно-культурні форми провести маси... до Інтернаціоналу працюючих” [10, с. 101].

Незважаючи на те, що більшість учених вказує на вимушений характер прийняття політики коренізації й українізації, як її варіанта, крім того, що ця політика мала вторинний, побічний, характер, однак вона давала відчутні результати в національно-культурному розвитку. С. Кульчицький зазначав: “Для України 20-і роки були періодом національного відродження” [1, с. 380]. Згадуваний вже нами Т. Щербина вважає, що українізація “була кроком у правильному напрямку”. Далі автор розкриває свій погляд: “Завдяки її здійсненню, органи влади були наближені до широких працюючих мас різних національностей, кращі представники яких одержали реальну можливість брати участь у державній діяльності... Вперше у своїй історії українська мова не тільки одержала державне визнання, але і стала мовою державного управління, вищої школи, преси, науки” [2, с. 100].

Про те, з чого почалася українізація, досить чітко сказано у звіті уряду УСРР за 1923/24 господарський рік: “Міста русифіковані. Елементи населення, що обслуговували радянські органи, не були досить чуйними до національної проблеми. Не було необхідних кадрів, відповідальних працівників – українців... Не тільки центральні органи влади, але і місцеві органи влади на 95 % обслуговувалися російською або русифікованою інтелігенцією” [11, с. 97].

У листопаді-грудні 1923 р. у Донецькій губернії був проведений перепис керівних і відповідальних працівників, починаючи від членів бюро губкому КП(б)У до інженерів і техніків промислових підприємств. Виявилось, що із загальної кількості вказаних вище працівників 339 були росіянами, 143 – євреями, 77 – українцями, 13 – поляками і т. д. У губкомі КП(б)У росіян було 14, євреїв – 9, українців – 2, латишів – 2 [12, с. 222-223].

Докорінно стала змінюватися ситуація у другій половині 20-х років ХХ ст., про що свідчать дані, наведені у таблиці 1 [13, с. 94].

Таблиця 1

Роки	Українці	Росіяни	Євреї	Інші національності
1925	36,9	43,4	11,8	7,9
1927	51,8	40,0		8,2

Треба зазначити, що із ростом утворювального і професійного рівня партійних, радянських та господарських працівників-українців зростало і їх представництво у всіх республіках колишнього Союзу. Щодо цього, то нам видається слушним зауваження Н. Слюсаренко: “Якщо оглянутися, Російська імперія адже і склалася як велика держава лише після того, як у неї ввійшла Україна. Ми говоримо, і це правда, що наш народ приніс туди культуру. Але головне – для розвитку імперії був потрібний у величезних кількостях високоякісний матеріал – українці стали цією «свіжою кров'ю»...” [14, с. 157-158].

Одне слово, входження України до складу Радянського Союзу не минуло безслідно. “Дуже велика частина населення України сьогодні, – зазначає Р. Додонов, – схильна ототожнювати себе з «радянським народом» і є носієм «радянської ментальності»” [15, с. 239]. Додамо, переважно населення східних регіонів.

Відзначимо, що співвідношення українізації і національно-культурного розвитку етнічних меншин, що населили в той час Україну, не означала примусової денаціоналізації меншин, навпаки, супроводжувалася створенням найсправедливіших умов для їх розвитку. Чому ж політика українізації виявилася згорнутою? Однозначної відповіді нема і на це питання. Однак доволі переконливим є твердження С. Кульчицького щодо цього питання: “Діставши від українізації очікувані політичні дивіденди, партійна олігархія в 30-х рр. зняла це гасло і спрямувала вістря репресій проти української інтелігенції...” [1, с. 381]. Г. Журбелюк вважає, що ця політика “проводилася доти, поки вона не зайшла в суперечність із командно-адміністративною системою, що складається” [8, с. 103]. Про боротьбу “системи, що складається” із послідовними прибічниками українізації, йдеться у праці Г. Касьянова і В. Даниленка “Сталінізм і українська інтелігенція” [16]. Усі ці прибічники українізації поступово оголошувалися націонал-уклоністами. Вперше цей термін прозвучав на лютнево-березневому (1927 р.) пленумі ЦК КП(б)У.

Історія України

У чому ж полягало значення політики українізації, незважаючи на її складний і суперечливий характер? П. Гарчев вважає, що в 20-ті роки ХХ ст. завдяки політиці українізації “в Українській СРР були створені такі умови для національно-культурного розвитку, яких українці не мали за часів царату та в складі інших держав, у тому числі Польщі, Чехословаччини і Румунії” [17, с. 9]. Позитивно оцінюють результати українізації й інші автори публікацій, у тому числі й ті, які визнавали її вимушений характер, прагматичність цілей і т. п. Відзначаючи все це, Л. Нагірний водночас вказував на те, що ця політика “пробудила великі надії, викликала масовий ентузіазм, відкрила шлях для відродження національних цінностей і традицій” [18, с. 20].

Таким чином, уже накопичилася певна література, пов'язана з дослідженням різних проблем політики українізації. Настав час для написання робіт, у яких були б висвітлені у комплексі всі аспекти цієї політики як позитивного, так і негативного характеру.

Література

1. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928) / С. Кульчицький. — К., 1996. — 396.
2. Щербина Т. П. Изучение проблемы политики украинизации в курсе истории Украины / Т. П. Щербина // Актуальні проблеми історії України та методика їх вивчення у вузі: науково-методична конференція, 16-17 квітня 1992 р.: тези доп. — Запоріжжя, 1992. — С. 99–101.
3. Скрипник М. О. До теорії боротьби двох культур / М. О. Скрипник. — Харків, 1926.
4. Горбач Н. Українізація: злет і трагедія / Н. Горбач // Жовтень. — 1989. — № 3; Лозицький В. С. Політика українізації: історія, проблеми, уроки / В. С. Лозицький // Український історичний журнал. — 1989. — № 3.
5. Детков Н. В. Современная историография национально-культурного строительства в 1917–1941 гг. на Украине / Н. В. Детков // Актуальні проблеми історії України та методика їх вивчення у вузі. — С. 106–108.
6. Антоноук О. Етнополітика в Україні; історія та сучасний стан / О. Антоноук // Український історичний журнал. — 1999. — № 4.
7. Ізюмов В. Проблема української державності у 20-ті роки ХХ ст. (історіософічний та політологічний аспекти) / В. Ізюмов // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Випуск VIII. — Запоріжжя, 1999. — С. 71–78.
8. Журбелюк Г. В. Проблема украинизации: современное видение / Г. В. Журбелюк // Актуальні проблеми історії України та методика їх вивчення у вузі. — С. 101–104.
9. Ленін В. І. Повне збір. тв. — Т. 39.
10. До історії міжнаціональних процесів на Україні // Український історичний журнал. — 1991. — № 1.
11. Васильчук В. Н. Проблема украинизации государственного аппарата УССР в материалах Всеукраинских съездов Советов и отчетах правительства / В. Н. Васильчук, Г. Н. Васильчук // Актуальні проблеми історії України та методика їх вивчення у вузі. — С. 97–98.
12. Нікольський В. М. Національний склад керівних та відповідальних працівників Донбасу на початку 20-х років / В. М. Нікольський // Міжнаціональні відносини на Півдні України: історія та сучасність. Всеукраїнська наукова конференція. 27-28 травня 1993 р. Тези. Частина III. — Запоріжжя, 1993. — С. 222–224.
13. Стремидло В. И. Актуальные проблемы государственности Украины в научных исследованиях украинских эмигрантов (По материалам трудов Н. Ю. Шаповала) / В. И. Стремидло // Там само. — С. 94–97.
14. Слюсаревський М. М. Ілюзії і колізії. Нариси, статті, інтерв'ю на теми політичної та етнічної психології / М. М. Слюсаревський. — К., 1998.
15. Додонов Р. А. Ментальность нации и социальные реформы / Р. А. Додонов // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. Випуск 5. — Запоріжжя, 1999. — С. 228–241.
16. Касьянов Г. В. Сталінізм і українська інтелігенція / Г. В. Касьянов, Е. М. Даниленко. — К., 1991. — 96 с.
17. Гарчев П. І. Історичне значення відродження української державності в 1917 році / П. І. Гарчев // 80-річчя відродження української державності: минуле і сучасне. Доповіді і повідомлення на Всеукраїнській науковій конференції, 14–16 листопада 1997 року. — Сімферополь, 1997. — С. 6–11.
18. Шляхи до демократичної державності (зустріч політологів за “круглим столом”) // Політика і час. — 1992. — № 6.